

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

STAVOVI STUDENATA PREMA OSOBAMA HOMOSEKSUALNE ORIJENTACIJE

Maja Parmač

Mentor: doc. dr. sc. Željka Kamenov

Zagreb, 2005.

Naslov: Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije

Sažetak:

Svrha ovog istraživanja bila je provjeriti postoji li razlika u stavovima studenata i studentica iz tri grada Republike Hrvatske (Splita, Rijeke i Zagreba) prema muškarcima i ženama homoseksualne orijentacije te je li eventualna razlika u stavovima između gradova povezana s važnošću koju sudionici pridaju vjeri u svom životu. Ispitivanje je provedeno s ukupno 1121 sudionikom, studentima jednog od pet fakulteta (Medicinski fakultet, Ekonomski fakultet, Visoka učiteljska škola, Građevinski fakultet i Pravni fakultet) iz tri navedena grada. Stavovi prema muškarcima homoseksualcima i lezbijkama ispitivani su skalom stavova Likertovog tipa, koja je konstruirana za potrebe Ljetne škole studenata psihologije 2003. godine. Rezultati su pokazali kako muški sudionici imaju općenito negativniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije od žena. Međutim, kada se u obzir uzme i spol homoseksualne osobe, rezultati pokazuju kako muškarci imaju negativnije stavove prema muškarcima homoseksualcima nego prema lezbijkama, dok su kod žena stavovi prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije jednakog intenziteta. Također se pokazalo kako su stavovi sudionika iz Rijeke i Zagreba pozitivniji od stavova sudionika iz Splita. Sudionici kojima je vjera važnija u životu iskazali su manje pozitivne stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Međutim, iako religioznost utječe na stavove sudionika prema osobama homoseksualne orijentacije, njome se ne može objasniti razlika u stavovima između sudionika iz tri ispitivana grada.

Ključne riječi: stav, homoseksualnost, muškarac homoseksualac, lezbijka, studenti

UVOD

Seksualna orijentacija jedna je od komponenti identiteta osobe, a definira se kao emocionalna, seksualna i romantična privlačnost prema drugoj osobi. Kod većine ljudi seksualna orijentacija se formira u vrlo ranoj životnoj dobi kroz interakciju bioloških, kognitivnih i socijalnih faktora (Bosanac i Bjelić, 2002).

Homoseksualnost jest seksualna želja ili djelovanje upravljeno prema pripadniku istog spola (Davidson i Neale, 2002, prema Green, 1999). Neologizam «homoseksualnost» u zamjenu za dotadašnje pogrdne izraze uveo je 1869. godine liječnik K.M. Bankert. Za žensku istospolnu ljubav još od 6. st. pr. Krista upotrebljava se izraz «lezbijstvo», a naziv potječe od grčkog otoka u Egejskom moru Lesbos, gdje je obitavala pjesnikinja Sapfo, koja je opjevala takvu ljubav.

Za razliku od skupina koje se mogu identificirati po osobinama koje su vidljive izvana, homoseksualne osobe se obično identificiraju prema vlastitim izjavama (Green, 1999). Kako ne postoje objektivne metode kojima se može utvrditi je li netko homoseksualac, procjene ovise o metodama prikupljanja podataka. Raširenost homoseksualnosti danas je jednaka kao i kroz povijest. Taj se postotak u populaciji kreće od 4% do 17% (Green i Herek, 1999).

Kinsey (1950) je u svom sveobuhvatnom istraživanju došao do slijedećih podataka: 4% muškaraca je u toku života isključivo orijentirano na isti spol, 25% muškaraca ima povremeno istospolna iskustva, a čak 50% muškaraca koji do 35-te godine nisu stupili u brak imaju takvo iskustvo. Isključivo upućeno na isti spol bilo je 1% žena, a 13% žena ima povremeno istospolna iskustva, a također i 9% udatih žena povremeno je održavalo takve odnose (Lalić, 1992).

Stav prema homoseksualnosti kroz povijest

Stav prema homoseksualnim osobama mijenjao se kroz povijest i razlikovao među kulturama. J.A. Lee (1982) navodi kako su do 80-ih godina povijest isključivo pisali heteroseksualci koji su vjekovima zavjerenički radili na uklanjanju svih povijesnih tragova homoseksualnog života te su stoga upravo zakoni, zabrane, proglasi i sudski dosjei najčešći tragovi o prisustvu homoseksualnosti. Još u 15. st. pr. Krista

tadašnja egipatska kraljica Hatšepsut preferirala je žene, a iz 12.st. pr. Krista datiraju stihovi iz baštine starog Egipta koji slave istospolnu ljubav. Ipak, nije pronađen ni jedan dokument iz tog doba koji bi homoseksualnost moralno osuđivao.

Helenska kultura posvetila je ovoj temi mnoga filozofska i umjetnička djela, ali mi danas poznajemo tek desetinu opusa Sapfo, Platona, Filona i drugih jer su ih crkva, a osobito Papa u 11. st. dali spaliti.

U antičkoj Grčkoj i Rimu homoseksualnost se tolerirala, pa čak u određenoj mjeri i poticala. Tek su ideolozi kršćanstva u 4. st. istospolne veze okarakterizirali kao nemoralne i grešne.

Tijekom srednjeg vijeka postojale su snažne predrasude i diskriminacija svih manjina, pa tako i homoseksualaca.

Kroz 13. i 14. st. negativni stavovi i vjerovanja o homoseksualcima integrirani su u kršćansku vjeru i etiku, pa je homoseksualnost kritizirana i kažnjavana. Muslimanska kultura je na sličan način razvila netolerantnost prema seksualnim manjinama pa je u Iranu i Saudijskoj Arabiji i danas kazna za homoseksualno ponašanje smrt. S druge strane, homoseksualnost se u Aziji kroz povijest prihvaćala (npr. u Japanu je do sredine 19. st. egzistirala cijenjena subkultura homoseksualnih samuraja). Međutim, širenjem utjecaja zapadne kulture negativni stavovi i predrasude pojavili su se i u tim kulturama (Ritter i Terndrup, 2002).

Teorije homoseksualnosti

Početna pitanja o uzroku homoseksualnosti vežu se uz razvoj znanstvenih disciplina. Ljudi su se kroz povijest više bavili odnosom prema homoseksualnosti, nego uzrokom. Homoseksualnost se rjeđe tolerirala, a u pravilu je bila obilježena kao devijacija, grijeh ili bolest. Ukoliko homoseksualnost jest bolest, logično je bilo za pretpostaviti da svaka bolest ima svoj uzrok. Upravo je ta pretpostavka 19. st. bila glavna motivacija za traženje uzroka homoseksualnosti (prema Bosanac i Bijelić, 2002). Hyde (1994) navodi nekoliko teorija koje pokušavaju razjasniti fenomen homoseksualnosti.

1. PSIHOANALITIČKE TEORIJE

Psihoanaliza je bila prva škola mišljenja koja se sustavnije bavila uzrocima homoseksualnosti. Sigmund Freud je vjerovao kako je uzrok homoseksualnosti u ranim fazama života, odnosno u traumatskim događajima u djetinjstvu. Dječja seksualnost je nediferencirana i stoga usmjerena na različite objekte - prikladne i neprikladne. Kako dijete odrasta, seksualnost se više usmjerava ka «prikladnim» objektima (pripadnicima suprotnog spola), a želja za «neprikladnim» objektima se smanjuje (pripadnici istog spola). Stoga je prema Freudu homoseksualac fiksiran u nezreloj fazi razvoja.

2. BIOLOŠKE TEORIJE

Godine 1973. Američko psihijatrijsko društvo uklonilo je homoseksualnost iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika mentalnih poremećaja (DSM-II). Od tada su rasprave o uzroku prešle u biološko-medicinske teorije. Istraživanja koja su provedena na tom području pokazala su neke biološke utjecaje na seksualnu orijentaciju. Najčešće se spominju genetski faktori, prenatalni faktori, mozgovna organizacija i hormonalna neravnoteža.

a. Genetski faktori

Franz Kallman (1952) tvrdio je kako postoji genetska predispozicija za homoseksualnost. Proveo je paralelnu studiju o genetskim aspektima muške homoseksualnosti na parovima jednojajčanih i dvojajčanih blizanaca. Zaključio je da se jednojajčani blizanci najviše podudaraju u spolnoj preferenciji, što je pripisao homoseksualnom genu. Ipak, takav gen do danas nije identificiran (Košićek, 1986, prema Lalić 1992).

b. Prenatalni faktori

Prema ovoj teoriji postoji kritičan period od sredine 2. do sredine 5. mjeseca fetalnog razvoja, tijekom kojeg se diferencira hipotalamus i determinira seksualna orijentacija. Bilo koji biološki utjecaj može prouzročiti homoseksualnost (npr. stres majke u trudnoći).

c. Mozgovna organizacija

Jedno od najzanimljivijih istraživanja koje se bavi proučavanjem bioloških temelja ljudske spolnosti ispitivanje je određenih neuroanatomskih razlika između muškaraca homoseksualne i heteroseksualne orijentacije, koje je proveo Simon Le Vay početkom

90-ih godina prošlog stoljeća. Na temelju obdukcijske analize tkiva utvrdio je da je treća intersticijska jezgra prednjeg hipotalamusa (INAH3) u prosjeku dvostruko veća u heteroseksualnih muškaraca nego u homoseksualnih muškaraca i homoseksualnih žena. Iako njegova istraživanja imaju mnogo nedostataka, Le Vay je zaključio da temelj seksualnog dimorfizma INAH3 nije biološki spol kao takav, već seksualna orijentacija, te zbog toga «seksualna orijentacija ima biološku podlogu», barem u muškaraca (Abramson i Pinkerton, 1998).

d. Hormonalna neravnoteža

Mnogi istraživači pokušali su utvrditi razlikuje li se razina testosterona kod homoseksualaca i heteroseksualaca. U istraživanjima na muškarcima nisu dobiveni jednoznačni rezultati, dok je u nekoliko istraživanja, koja su provedena na ženama, nađeno kako lezbijke imaju višu razinu testosterona i nižu razinu estrogena nego heteroseksualne žene.

3. TEORIJA UČENJA

Bihevioristi naglašavaju važnost učenja u razvoju seksualne orijentacije. Prema ovoj teoriji ljudi se rađaju seksualni, a ne heteroseksualni ili homoseksualni. Nagrade, odnosno kazne oblikuju ponašanje pojedinca u dominantnu homoseksualnost ili dominantnu heteroseksualnost. Teorija ističe kako je homoseksualnost normalan oblik ponašanja.

4. INTERAKCIONISTIČKA TEORIJA

Psiholog Michael Storms (1981, prema Bermant 1972) je predložio teoriju razvoja seksualne orijentacije prema kojoj je stupanj seksualne zrelosti u adolescenciji kritičan faktor. Prema Stormsu homoseksualnost se razvija ako pojedincima rano sazrije seksualni nagon (oko 12-te godine), dok su još u istospolnim grupama, tako da se erotsko kondicioniranje usmjeruje na članove istog spola s kojima se provodi vrijeme. U protivnome, ako se u pojedinca seksualni nagon javi iza 15-te godine, kada započinju muško-ženska prijateljstva i hodanje, pojedinac će biti heteroseksualne orijentacije. Ova teorija ujedinjuje biološke faktore (sazrijevanje spolnog nagona) i okolinske faktore (učenje i socijalna interakcija).

5. SOCIOLOŠKA TEORIJA

Prema ovoj teoriji naziv «homoseksualac» može biti samoispunjavajuće proročanstvo. Samo nazivanje osobe homoseksualcem može utjecati ne samo na to kako ju drugi ljudi već i na vlastito viđenje sebe. Osoba kod sebe počinje uviđati čak i najmanje tendencije ka homoseksualnosti, dok naposljetku sebe i ne uvjeri da je homoseksualna. Sociolozi naglašavaju kako do toga više dolazi u rigidnijim, patrijarhalnim društvima.

Odgovor na pitanje da li se ljudi rađaju ili postaju homoseksualci zasigurno ne smije imati za cilj pravovremeno sprječavanje ili «izlječenje» homoseksualnosti. Koliko je danas poznato, mogući uzrok homoseksualnosti je kompleksna mješavina bioloških i društvenih utjecaja, kao što je najvjerojatnije slučaj i sa heteroseksualnošću. Svaka osoba, bilo da je homoseksualna, biseksualna ili heteroseksualna ima svoju jedinstvenu biologiju i jedinstven doživljaj svijeta oko sebe (Bosanac i Bjelić, 2002).

Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije

Seksualna orijentacija osobe utječe na stavove drugih prema njoj/njemu. U današnjem svijetu heteroseksualnost je norma, a prema svim manjinskim grupama (pa tako i homoseksualcima) postoje jako izraženi stereotipi. U istraživanjima se koriste različiti termini kako bi se označilo neprijateljstvo, averzija i diskriminacijsko ponašanje usmjereno ka homoseksualnim osobama. Najrašireniji od tih termina je homofobija koja se definira kao iracionalan strah ili odbojnost prema homoseksualcima (MacDonald, 1976), uz negativne stavove i reakcije prema homoseksualcima (Hyde, 1994). Slični termini su i homoseksizam i heteroseksizam. Herek (2000) predlaže naziv seksualne predrasude kako bi opisao sve negativne stavove koji se baziraju na seksualnoj orijentaciji.

Netolerantnost prema homoseksualcima se prenosi i održava negativnim stereotipima, predrasudama i mitovima koje okolina ima o homoseksualnim osobama.

Mnoga istraživanja o stereotipima i predrasudama vezanim uz homoseksualne osobe prvenstveno su usredotočena na komponentu devijantnosti kod homoseksualnosti. Tako su «spolno abnormalan», «mentalno bolestan» i «pogrešno prilagođen» neki od uobičajenih opisa homoseksualnih osoba (Simmons, 1965).

Jedan takav stereotip je da homoseksualne osobe imaju karakteristike suprotnog spola (Kite i Deaux, 1987). Tako je u jednom od nacionalnih istraživanja provedenih u SAD-u gotovo 70% ispitanika izjavilo da se homoseksualni muškarci ponašaju poput žena (Levitt i Klassen, 1974, prema Kite, 1999). Istraživanje stereotipnih uvjerenja provedeno na uzorku građana u Škotskoj pokazalo je da ispitanici vjeruju da po osobinama ličnosti homoseksualne žene više sliče prosječnom muškarcu, a homoseksualni muškarci prosječnoj ženi (Taylor, 1983, prema Kite, 1999). Pokazalo se da ovi zaključci vrijede i u obrnutom smjeru, tako da informacija o specifičnim karakteristikama navodi na zaključke o spolnoj orijentaciji (Stroms, Stivers, Lambers, i Hill, 1981, prema Kite i Deaux, 1987). S obzirom na navedeni stereotip, ljudi vjeruju da je lako uočiti homoseksualnu osobu i da je uvijek jasno tko je homoseksualac, a tko ne. Međutim, osim u malom postotku slučajeva, nemoguće je samo na osnovu izgleda i manira zaključiti da je netko homoseksualne orijentacije. (Hyde, 1994).

Još jedan uvriježen stereotip je da u vezama muškarci homoseksualci i lezbijke igraju heteroseksualne uloge. Tako bi jedan muškarac homoseksualac u paru imao dominantnu ulogu, a drugi submisivnu, dok bi u lezbijskom paru jedna lezbijka imala ulogu muškarca, a druga žene. Međutim, većina muškaraca homoseksualaca i lezbijki se ne ograničava samo na jednu ulogu, već izmjenjuju uloge sa svojim partnerom/icom, kako u seksualnom, tako i u životu uopće.

Postoji uvjerenje da muškarci homoseksualci seksualno zlostavljaju djecu. Međutim, biti homoseksualac nipošto ne znači biti pedofil. Nažalost, i među heteroseksualcima i homoseksualcima ima pedofila, ali to ovisi o psihi svakog pojedinca, a ne o spolnom usmjerenju. Prema statistikama, seksualno zlostavljanje djevojčica od strane odraslih heteroseksualaca daleko prednjači pred seksualnim zlostavljanjem dječaka od strane odraslih muškaraca homoseksualaca. Prema istraživanjima Grotha i Birnbauma (1978) pedofili koji zlostavljaju dječake gotovo nikada nisu heteroseksualci (u svojim odnosima s odraslim osobama). Prema Langevinu (1989) to se pokazalo u 99% slučajeva. Istraživanja Ericksona, Walbeka i Seelya (1988), Finkelhora (1984) i Johnsona i Shriera (1987) su pokazala kako je vrlo rijetka pojava da djecu zlostavljaju heteroseksualne žene, a lezbijke gotovo nikada (Manzin, 2002).

Od aktualizacije problematike AIDS-a javnost se usmjerila na homoseksualce kao odgovorne za njeno širenje. U Americi su muškarci homoseksualci obilježeni kao najveća skupina ljudi koja boluje od AIDS-a. Istina je da su dijelom i homoseksualci odgovorni za širenje AIDS-a, ali ipak najveći dio odgovornosti leži na heteroseksualcima. Rizik od dobivanja AIDS-a ili bilo koje druge spolne bolesti nema veze sa spolnim usmjerenjem već sa spolnim navikama svakog pojedinca. Svjetska zdravstvena organizacija objavila je 1905. godine da su preko 50% zaraženih osoba u svijetu heteroseksualne žene i samo neznatan broj lezbijki. Najveći broj zaraženih osoba su heteroseksualne osobe u Africi i Aziji. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, heteroseksualnim odnosom AIDS se prenosi u preko 70% slučajeva. U SAD-u je najbrži način prenošenja AIDS-a upravo heteroseksualni odnos, zatim intravenoznim putem i muškim homoseksualnim odnosom. Prenosjenje AIDS-a lezbijskim odnosom je neznatno.

Istraživanja provedena u Americi pokazuju kako većina Amerikanaca ne odobrava homoseksualnost. Jedno od Gallupovih ispitivanja ukazuje na zaključak da 53% Amerikanaca stil života homoseksualnih osoba smatra neprihvatljivim (Turque, 1992, prema Hyde, 1994). Takav odnos dovodi do toga da su muškarci homoseksualci, lezbijke i biseksualci, kao i heteroseksualci koje se percipira kao homoseksualne, svakodnevno meta nasilja, diskriminacije i stigmatiziranja (Savin-Williams, 1994, prema Herek, 2000). Pregledom koji obuhvaća 23 ispitivanja provedena na odgovarajućem uzorku homoseksualnih osoba, Berrill (1992) je ustanovio da je prosjek udjela ispitanika koji su bili fizički napadnuti 17%, 44% se nalazilo pod prijetnjom nasilja, a 80% ih je bilo izloženo verbalnom napadu. Mnogo je više otvorenog neprijateljstva prisutno u odnosu prema homoseksualno orijentiranim osobama, nego prema bilo kojoj drugoj stereotipiziranoj skupini. Netolerantnost je prisutna i u obitelji, pa oko 10% onih koji svojoj primarnoj obitelji priznaju svoju seksualnu orijentaciju bivaju izbačeni iz doma od strane oca (Boxer i dr., 1991, prema Savin-Williams, 1994). U velikom broju zemalja ovoj skupini nisu osigurana niti građanska prava, a neke zemlje još uvijek imaju zakone po kojima je homoseksualno ponašanje kazneno djelo.

Varijable čija se povezanost sa stavovima o homoseksualcima pokazala značajnom su brojne i veoma raznolike. Najčešće ispitivani korelati su demografska obilježja sudionika: spol, dob, stupanj obrazovanja i mjesto stanovanja. Kite i Whitley (1996, prema Finney, 2003) su na temelju 120 do tada objavljenih studija proveli opsežnu metaanalizu kojom su saželi i objedinili rezultate do kojih su došli istraživači. Oni su pokazali da postoji velika razlika u stavu prema homoseksualnim osobama, ovisno o spolu ispitanika. Razlika ide u smjeru većeg stigmatiziranja od strane muškaraca. Taj je nalaz prisutan u svim zemljama, ali veličina razlike u stavu varira od jedne nacije do druge. Najizrazitije su razlike u Španjolskoj, dok u Nizozemskoj, Čileu i na Filipinima razlike u stavu muškaraca i žena gotovo da nema (Kelley, 2001). Detaljnije analize pokazuju kako navedena razlika ovisi i o spolu homoseksualca. Naime, muški sudionici redovito izvještavaju o negativnijim stavovima prema muškim homoseksualcima nego prema lezbijkama dok kod ženskih sudionika ta razlika nije izražena (Herek i Glunt, 1993). Svi ispitanici, neovisno o spolu, imaju negativnije stavove prema homoseksualnim osobama vlastitog spola (Herek, 1999).

Kelley (2001) je proveo opsežno ispitivanje stavova u 29 država svijeta. Njegovo istraživanje je pokazalo značajnu povezanost dobi sa stavovima - što su ispitanici stariji, veća je vjerojatnost da imaju negativan stav prema homoseksualcima.

Kada se u obzir uzme obrazovanje sudionika, istraživanja pokazuju kako ono snažno povećava toleranciju prema homoseksualcima. Bitno je naglasiti kako je pozitivna korelacija stupnja edukacije i tolerancije stava neovisna o dobi ispitanika (Kelley, 2001).

Jedna od najispitivanijih varijabli izvan uobičajenih demografskih je religioznost. Pokazalo se da su religiozni pojedinci manje tolerantni, tj. da su njihovi stavovi prema homoseksualnosti negativniji. Taj je nalaz potvrđen neovisno o tome da li je osoba ekstrinzično religiozno orijentirana («osoba rabi religiju») ili intrinzično religiozno orijentirana («osoba živi religiju») (Herek, 1999).

Herek i Capitanio (1996) ustanovili su značajan utjecaj prethodnog iskustva u moderiranju stava ispitanika. Ispitanici koji su poznavali više homoseksualaca i imali s njima bliskije kontakte imali su pozitivniji stav prema njima. (Herek i Glunt, 1993). Međutim, odnos između kontakta i stava nije jednosmjernan. Ispitivanja pokazuju kako ispitanici imaju više iskustva s osobama homoseksualne orijentacije što su više

obrazovani, politički liberalni, mladi i ženskog spola. Prema tome, ne samo da kontakt pridonosi većem prihvaćanju homoseksualnih muškaraca općenito, već su heteroseksualne osobe koje imaju pozitivne stavove sklonije imati kontakte s njima. Moguće je da je uzrok tome boravak u okruženju u kojem su homoseksualne osobe vidljivije, gdje ima više prigoda za kontakt (npr. studentsko naselje). Također, to može biti rezultat tendencije homoseksualnih osoba za selektivnim razotkrivanjem (spremnije će preuzeti rizik razotkrivanja svoje seksualne orijentacije onim osobama od kojih očekuju pozitivnu reakciju) (Herek, 1999).

Schellenbergovo (1999) istraživanje provedeno na uzorku kanadskih studenata pokazalo je i neke razlike u stavovima ovisno o studijskom usmjerenju. Tako studenti umjetničkih i humanističkih usmjerenja izražavaju pozitivnije stavove od svojih kolega s ekonomije i prirodnih znanosti.

Što se tiče usporedbe stavova različitih nacionalnosti prema homoseksualnosti, Kelley (2001) je svojim istraživanjem utvrdio da su najtolerantniji Nizozemci, a slijede ih Švicarci i Danci. Najnegativniji stav prema homoseksualnosti imaju stanovnici Filipina, Čilea i Portugala. Autor zaključuje da postoji veliki varijabilitet u stavovima u različitim zemljama, iako se općenito radi o manje ili više negativnim stavovima.

Situacija u Hrvatskoj

Iako se u Republici Hrvatskoj, kada se govori o pravima seksualnih manjina, ističe visok stupanj stigmatiziranja i posljedično njihov loš položaj u društvu te kršenje njihovih ljudskih prava, nije bilo sustavnih ispitivanja stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Objavljeni su rezultati samo jednog ispitivanja općeg stanja u zemlji, koje su proveli lezbijska udruga «Kontra» i grupa za promicanje i zaštitu različitih spolnih usmjerenja «Iskorak». Međutim, navedeno ispitivanje je bilo samo kvalitativno te se na temelju dobivenih podataka može steći samo opći dojam negativnog stava javnosti po tom pitanju.

Na Ljetnoj psihologijskoj školi Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2003. godine po prvi puta je provedeno sustavno ispitivanje iskustva, znanja, kauzalnih atribucija, stupnja prihvaćanja, stereotipa te stavova prema marginaliziranim skupinama, između ostalog i homoseksualcima, na uzorku građana Zagreba. Međutim, tijekom ispitivanja smo primijetili kako su sudionici bili u nedoumici odnose li se

pitanja na muškarce homoseksualce ili općenito na osobe homoseksualne orijentacije. S obzirom da se u literaturi navodi kako stavovi ispitanika prema osobama homoseksualne orijentacije ovise o spolu homoseksualne osobe, odlučili smo provesti ovo istraživanje.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem željeli smo provjeriti postoji li razlika u stavovima muškaraca i žena iz tri grada Republike Hrvatske (Split, Rijeka, Zagreb) prema muškarcima i ženama homoseksualne orijentacije.

S obzirom na cilj istraživanja, formulirani su slijedeći problemi:

1. Ispitati postoji li razlika u stavovima muškaraca i žena prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije.

Hipoteza 1. Očekuje se da će muškarci imati općenito negativniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije od žena.

Hipoteza 2. Pretpostavlja se da će stavovi muškaraca biti negativniji prema muškarcima homoseksualcima nego prema lezbijkama.

Hipoteza 3. Očekuje se da će žene imati stavove jednakog intenziteta prema muškarcima homoseksualcima i lezbijkama.

2. Ispitati postoji li razlika u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije u tri grada Republike Hrvatske (Split, Rijeka, Zagreb) i je li ona povezana s važnošću koju sudionici pridaju vjeri u svom životu.

Hipoteza 4. Pretpostavlja se da se neće razlikovati stavovi sudionika iz Splita, Rijeke i Zagreba.

Hipoteza 5. Pretpostavlja se da će pozitivnije stavove izraziti sudionici koji pridaju manju važnost vjeri u svom životu.

METODOLOGIJA

Sudionici

Sudionici su bili studenti s pet fakulteta (Medicinski fakultet, Ekonomski fakultet, Visoka učiteljska škola, Građevinski fakultet i Pravni fakultet) iz tri grada Republike Hrvatske (Split, Rijeka i Zagreb). U istraživanju je sudjelovao ukupno 1121 sudionik, 348 muškaraca i 773 žene. Uzorak je stratificiran tako da udio studenata pojedinog fakulteta u uzorku odgovara stvarnom udjelu studenata tog fakulteta u ukupnoj populaciji studenata odgovarajućeg sveučilišta. Dob sudionika kreće se u rasponu od 19 do 30 godina pri čemu prosjek iznosi $M=21,06$, a raspršenje $SD=1,496$.

Mjerni instrumenti

U istraživanju je korišten upitnik koji se u cijelosti sastoji od: demografskih podataka (dob, spol, naziv fakulteta, mjesto stanovanja i važnost vjere u životu), pitanja o iskustvu/kontaktu sa osobama homoseksualne orijentacije, skale socijalne distance prema homoseksualno orijentiranim osobama, psihičkim bolesnicima i tjelesnim invalidima, te skale stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Postojale su dvije forme skale stavova - jedna za ispitivanje stavova prema muškarcima homoseksualcima, a druga prema lezbijkama. (Prilog). Na ovom mjestu komentirat će se samo demografski podaci (spol, mjesto stanovanja i važnost vjere u životu) te podaci dobiveni na skalama stavova prema osobama homoseksualne orijentacije.

Stavovi prema muškarcima homoseksualcima i lezbijkama ispitivani su skalom stavova Likertovog tipa konstruiranom za potrebe Ljetne škole studenata psihologije 2003. godine koja se bavila problemom stigmatizacije psihičkih bolesnika, narkomana, alkoholičara, homoseksualaca i tjelesnih invalida. Skala je formirana na temelju fokus grupa o osobama homoseksualne orijentacije, koje su proveli članovi i voditelji Ljetne psihologijske škole. Tijekom razgovora pokušalo se saznati kakvo je osobno iskustvo i kakvi se osjećaji i stavovi javljaju prema pripadnicima ove skupine te kako se ljudi ponašaju pri susretu s njima. Dobivene tvrdnje vezane uz stav prema osobama homoseksualne orijentacije činile su osnovu za konstrukciju skale tehnikom skalne diskriminacije Edwardsa i Killpatricka. Nakon što su prema kriteriju vrijednosti poluinterkvartilnog raspršenja većeg od 1 izuzete tvrdnje koje su proglašene

nejednoznačnima, preostale tvrdnje su uključene u pretestiranje. Diskriminativna valjanost tvrdnji određivana je na osnovu korelacije pojedine čestice sa ukupnim rezultatom na skali stavova. Cilj je bio stvoriti što homogeniji i što pouzdaniji mjerni instrument. Od sveukupnog broja čestica za konačan je mjerni instrument izabrano njih 30 koje predstavljaju različite stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

U svrhu ovog istraživanja napravljene su dvije forme skale (skala za ispitivanje stavova prema muškarcima homoseksualcima i skala za ispitivanje stavova prema lezbijkama), s tim da su tijekom tog postupka izuzete dvije čestice koje se nisu uspjele prilagoditi za obje forme. Ukupan broj čestica za obje forme je bio 28. Zadatak ispitanika bio je da na skali od 1 do 5 izraze svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom, pri čemu je 1 označavao potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje.

Rezultat na svakoj skali stavova formiran je kao zbroj bodova na svim česticama prema ključu za ocjenjivanje, pri čemu viši rezultat označava pozitivniji stav.

Pouzdanost skale stavova izražen preko Cronbachovog alpha koeficijenta unutarne konzistencije iznosi:

- kad je objekt stava muškarac homoseksualac	Alpha = 0,96
- kad je objekt stava lezbijka	Alpha = 0,95

Faktorska struktura skale stavova prema muškarcima homoseksualcima

Bartlettov test (Bartlett Test of Sphericity = 10318,70, $p < 0,001$) i Keiser-Myer-Olkinov test (KMO=0,97) pokazali su prikladnost podataka za faktorsku analizu. Faktorska analiza potvrdila je jednodimenzionalnu strukturu skale. Metodom primarnih komponenti dobiven je jedan generalni faktor koji objašnjava 51,6% ukupne varijance. Korelacije pojedinih čestica s generalnim faktorom kreću se u rasponu od 0,42-0,86.

Faktorska struktura skale stavova prema lezbijkama

Podaci dobiveni ovom skalom također su se pokazali prikladnima za faktorsku analizu. Vrijednost Bartlettovog testa iznosi 7595,82 ($p < 0,001$), a Keiser-Myer-Olkinovog testa 0,95. Faktorska analiza potvrdila je jednodimenzionalnu strukturu skale. Metodom primarnih komponenti dobiven je jedan generalni faktor koji objašnjava 42,8% ukupne varijance. U ovom slučaju se korelacije pojedinih čestica s generalnim faktorom kreću u rasponu od 0,26-0,62.

Postupak

Ispitivanje je provedeno grupno, tijekom proljeća 2005. godine u prostorijama Medicinskog fakulteta, Ekonomskog fakulteta, Visoke učiteljske škole, Građevinskog fakulteta i Pravnog fakulteta u Splitu, Rijeci i Zagrebu. Prije same primjene sudionicima je rečeno kako je ispitivanje anonimno i kako će se rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe, te da je važno da na upitnik odgovaraju iskreno. Ispitivanje je u prosjeku trajalo 10 minuta, a po završetku je sudionicima ukratko objašnjen cilj istraživanja.

REZULTATI I RASPRAVA

Prvi problem našeg istraživanja bio je ispitati postoji li razlika u stavovima muškaraca i žena prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije. Na osnovu rezultata ispitanika na skalama stavova prema muškarcima homoseksualcima i lezbijkama dobivene su deskriptivne vrijednosti, prikazane u Tablici 1.

Tablica 1. Deskriptivna statistika za skale stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na spol ispitanika i spol osobe homoseksualne orijentacije.

SPOL OSOB HOMOSEKS. ORIJENTACIJE	SPOL ISPITANIKA		MUŠKARAC		ŽENA		UKUPNO	
MUŠKARAC HOMOSEKSUALAC	M	82,21	M	105,38	M	97,86		
	σ	23,444	σ	20,044	σ	23,806		
LEZBIJKA	M	102,09	M	103,42	M	103,04		
	σ	19,794	σ	19,739	σ	19,743		
UKUPNO	M	90,92	M	104,48				
	σ	23,913	σ	19,892				

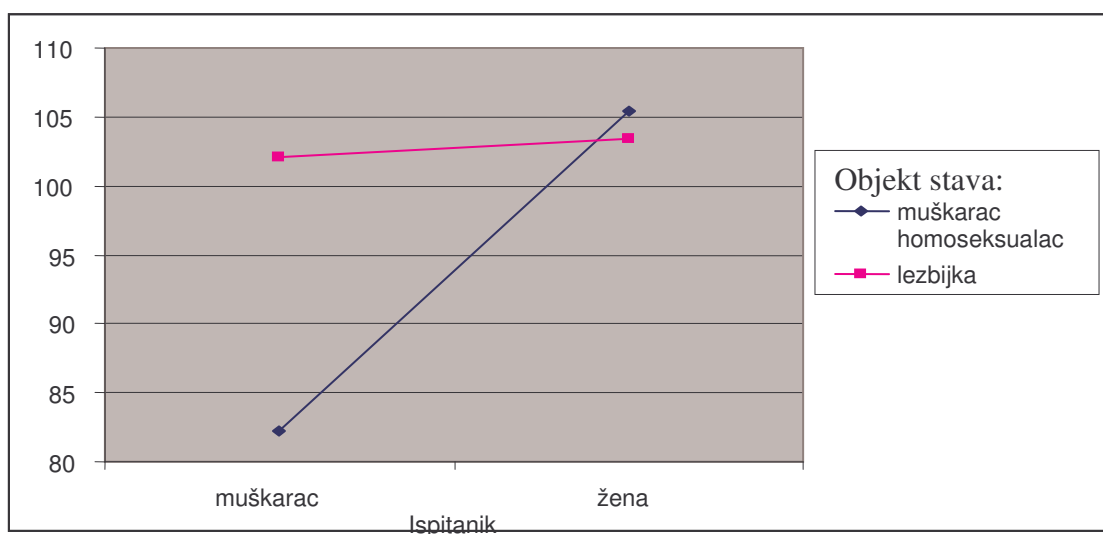
Iz prikaza deskriptivnih vrijednosti vidljivo je da su dobiveni prosječni rezultati na skali stavova prema muškarcima homoseksualcima ($M=97,86$) i na skali stavova prema lezbijkama ($M=103,04$) viši od srednjeg rezultata na skalama koji iznosi $M=84,0$, a koji predstavlja teorijski prosjek i podrazumijeva neutralan stav ispitanika. Ipak, iz prosječnih rezultata na skalama stavova možemo vidjeti kako je stav ispitanika prema lezbijkama ipak nešto pozitivniji od stava ispitanika prema muškarcima homoseksualcima. S druge strane kada, neovisno o spolu osobe homoseksualne orijentacije, pogledamo prosječne rezultate muškaraca i žena na skalama stavova, možemo primijetiti kako su stavovi žena ($M=104,48$) pozitivniji od stavova muškaraca ($M=90,92$).

Kako bismo utvrdili jesu li navedene razlike statistički značajne, primijenili smo postupak složene analize varijance.

Tablica 2. Završna tablica analize varijance stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na spol ispitanika i spol osobe homoseksualne orijentacije

	SUMA KVADRATA	Df	F	P
GLAVNI EFEKT SPOLA ISPITANIKA	34185,353	1	81,949	0,001
GLAVNI EFEKT SPOLA OSOBE HOMOSEKSUALNE ORIJENTACIJE	17908,758	1	42,931	0,001
INTERAKCIJA (spol osobe homoseksualne orijentacije x spol ispitanika)	27522,926	1	65,978	0,001

Složena analiza varijance je pokazala da postoji statistički značajan glavni efekt spola ispitanika, odnosno da se stavovi muškaraca i žena prema osobama homoseksualne orijentacije statistički značajno razlikuju ($F=81,949$, $p<0,01$), u smjeru izražavanja pozitivnijih stavova od strane žena. Isto tako, rezultati analize varijance pokazuju da je glavni efekt spola osobe homoseksualne orijentacije prema kojoj se iskazuju stavovi također statistički značajan ($F=42,931$, $p<0,01$). Ispitanici općenito izražavaju pozitivnije stavove prema lezbijkama nego prema muškarcima homoseksualcima. Interakcija spola ispitanika i spola osobe homoseksualne orijentacije također se pokazala statistički značajnom ($F=65,978$, $p<0,01$). Na slici 1 prikazana je navedena interakcija. Možemo vidjeti kako muškarci imaju negativnije stavove prema muškarcima homoseksualcima nego prema lezbijkama, dok su kod žena stavovi prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije jednakog intenziteta.

Slika 1. Stupanj intenziteta stava prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na spol ispitanika i spol osobe homoseksualne orijentacije

Dobiveni nalazi su u skladu s našim očekivanjima. Rezultati dosadašnjih istraživanja (većinom provedenih na američkoj populaciji) pokazuju kako postoji velika razlika u stavu prema homoseksualnim osobama ovisno o spolu sudionika, kao i o spolu osobe homoseksualne orijentacije prema kojoj se izražava stav. U opsežnoj metaanalizi na temelju 120 do tada objavljenih studija Kite i Whitley (1996) (Finney, 2003) su potvrdili kako muškarci više stigmatiziraju od žena. Detaljnije analize pokazuju da muški sudionici redovito izvještavaju o negativnijim stavovima prema muškarcima homoseksualcima nego prema lezbijkama, dok kod ženskih sudionika ta razlika nije izražena (Herek i Glunt, 19993, Yang, 1998, Herek, 2000). Istovremeno, muškarcima je ideja o seksualnom odnosu između dvije žene izuzetno privlačna. Upravo ta percepcija lezbijskog eroticizma utječe na iskazan pozitivniji stav muškaraca prema lezbijkama nego prema muškarcima homoseksualcima (Louderback i Whitley, 1997).

Kako bismo dobili bolji uvid u različita mišljenja naših sudionika, analizirali smo pojedine tvrdnje na obje skale. U tablici 3 navedeni su postoci odgovora na skali od 1 do 5 za 28 tvrdnji o muškarcima homoseksualcima, a u tablici 4 postoci odgovora na skali stavova o lezbijkama. Iz tablice 3 možemo vidjeti kako muškarci na svim česticama izražavaju statistički značajno negativniji stav prema muškarcima homoseksualcima od žena. Tako se najveće razlike između muškaraca i žena u stavovima prema muškarcima homoseksualcima mogu vidjeti na česticama «Zaposlio/la bih muškarca homoseksualca u svojoj firmi», s kojom se slaže čak 3/4 žena i samo 1/3 muškaraca, «Bilo kakvo druženje s muškarcem homoseksualcem ne dolazi u obzir», s kojom se ne slaže 3/4 žena i 1/3 muškaraca, te posebno na tvrdnji «Ugodno se osjećam u društvu muškarca homoseksualca», s kojom se ne slaže čak 3/4 muškaraca, odnosno 1/4 žena.

Razlike u stavovima prema muškarcima homoseksualcima najmanje su izražene na česticama koje se odnose na deklarativno izražavanje društveno prihvaćenih vrijednosti, kao što su «Muškarci homoseksualci su jednako vrijedni kao osobe», s kojom se slaže više od 50% muškaraca i 80% žena, «Netko može biti homoseksualac, a ujedno i dobar čovjek», s kojom se slaže više od 3/4 muškaraca i gotovo sve žene, te «Muškarci homoseksualci ne zaslužuju brigu društva» i «Muškarci homoseksualci ne bi smjeli konkurirati za radna mjesta za normalne osobe», s kojima se ne slaže polovica

muškaraca i $\frac{3}{4}$ žena. Isti postotak muškaraca i žena se ne slaže s tvrdnjom «Nikad nisi siguran/na u društvu muškarca homoseksualca», a visok postotak ispitanika oba spola izjavljuje kako se ne boji muškaraca homoseksualaca (preko 75% muškaraca i 87% žena). S druge strane, 85% muškaraca i 65% žena iskazuje slaganje s tvrdnjom «Nisam za to da se muškarcima homoseksualcima dozvoli da usvajaju djecu». Sina homoseksualca odreklo bi se čak 14% muškaraca i 3% žena, što je u skladu s podacima iz literature koji navode kako oko 10% homoseksualno orijentiranih osoba koje svojoj obitelji priznaju svoju seksualnu orijentaciju bivaju izbačeni iz doma od strane oca (Boxer i dr., 1991, prema Savin-Williams, 1994).

Ako pogledamo pojedine čestice na skali stavova prema lezbijkama, možemo primijetiti kako su stavovi ispitanika pozitivniji na svim česticama, te da su razlike u stavovima između muškaraca i žena puno manje. Samo je nekoliko čestica na kojima se odgovori muškaraca i žena statistički značajno razlikuju.

Dok su prema muškarcima homoseksualcima muški ispitanici iskazivali negativniji stav na svim česticama, možemo primijetiti kako na nekim česticama skale stavova prema lezbijkama daju pozitivnije odgovore od žena. Tako se više muškaraca nego žena ugodno osjeća u društvu lezbijke, manje muškaraca ih se boji, i osjećaju manju nelagodu u njihovom prisustvu. Više od polovice muškaraca nema ništa protiv da ih gleda na javnim mjestima, a isti postotak muškaraca bi im čak dopustilo i sklapanje brakova (za razliku od oko 40% žena). Najvjerojatniji uzrok pozitivnijih odgovora na ovim česticama od strane muškaraca jest ideja o seksualnom odnosu između dvije žene, koja je muškarcima izuzetno privlačna.

U socijalnoj psihologiji je poznato da sudionici istraživanja daju socijalno poželjne odgovore želeći se prikazati u što boljem svjetlu. U ovom slučaju to se očituje u činjenici da sudionici teže da se predstave kao tolerantne osobe bez predrasuda, ali kada se analiziraju pitanja koja se odnose na konkretnu razinu i ponašanje, slika se mijenja. To je posebno izraženo u stavovima muških ispitanika prema muškarcima homoseksualcima. Iako smatraju da homoseksualac može ujedno biti i dobar čovjek i da su muškarci homoseksualci jednako vrijedni kao i ostali ljudi, kada je u pitanju konkretnija razina odnosa (npr. druženje s muškarcem homoseksualcem), većina muškaraca je odbija. Ta razlika u mišljenju i osjećajima nije toliko izražena u njihovom odnosu prema lezbijkama, kao ni kod ženskih ispitanika. Možemo zaključiti kako

upravo to daje težinu negativnim stavovima muških ispitanika prema muškarcima homoseksualcima.

Tablica 3. Postotak odgovora muškaraca i žena koji odražava različiti stupanj slaganja s 28 tvrdnji o muškarcima homoseksualcima (%) te razlika između muških i ženskih ispitanika u odgovorima na tvrdnje (hi^2)

TVRDNJA	MUŠKARCI (% odgovora)			ŽENE (% odgovora)			hi^2
	1-2	3	4-5	1-2	3	4-5	
1. Zaposlio/la bih muškarca homoseksualca u svojoj firmi.	37,1	24,7	38,2	7,5	17,9	74,5	93,219**
2. Ugodno se osjećam u društvu muškarca homoseksualca.	72,0	21,0	7,0	23,4	41,5	35,2	128,724**
3. Prema muškarcima homoseksualcima osjećam ljutnju.	46,8	30,6	22,6	79,6	16,8	3,7	76,287**
4. Bojim se muškaraca homoseksualaca.	75,9	16,6	7,5	86,9	9,4	3,7	11,090**
5. Muškarce homoseksualce bi trebalo izbjegavati.	49,7	22,5	27,8	80,9	13,8	5,2	73,654**
6. Dobro je što se muškarci homoseksualci bore za svoja prava.	41,2	31,6	27,3	13,5	39,7	46,8	56,835**
7. Poštujem muškarce homoseksualce kao ljude.	28,0	29,6	42,5	7,3	17,3	75,4	67,642**
8. Ako je netko homoseksualac, treba se truditi da to sakrije.	39,6	34,2	26,2	65,6	26,8	7,6	49,331**
9. Nikad nisi siguran/na u društvu muškarca homoseksualca.	50,0	28,5	21,5	74,7	19,8	5,5	45,810**
10. Imam vrlo negativno mišljenje o muškarcima homoseksualcima.	40,1	25,7	34,2	74,2	14,8	10,9	67,960**
11. Ne želim gledati muškarce homoseksualce na javnim mjestima.	25,1	17,1	57,8	42,0	28,1	2,9	40,817**
12. Netko može biti homoseksualac, a ujedno i dobar čovjek.	10,2	13,4	76,5	2,3	4,4	93,2	33,366**
13. Mogu razumjeti muškarce homoseksualce.	53,2	31,2	15,6	21,7	42,8	35,5	60,447**
14. Kad vidim muškarca homoseksualca osjetim nelagodu.	27,3	28,3	44,4	56,9	28,1	15,1	67,278**
15. Muškarci homoseksualci ne zaslužuju brigu društva.	56,2	24,9	18,9	78,9	16,7	4,4	41,795**
16. Bilo kakvo druženje s muškarcem homoseksualcem ne dolazi u obzir.	40,9	16,7	42,5	77,1	15,6	7,3	107,898**
17. Muškarci homoseksualci su jednako vrijedni kao osobe.	15,8	27,7	56,5	4,2	13,0	82,9	48,035**
18. Način na koji se ponašaju muškarci homoseksualci razdražuje.	29,5	31,1	39,3	42,0	44,9	13,1	50,618**
19. Muškarci homoseksualci iskorištavaju svoj položaj.	29,3	32,6	38,0	48,6	42,9	8,6	73,909**
20. Muškarci homoseksualci ne bi smjeli konkurirati za radna mjesta za normalne osobe.	59,5	24,3	16,2	79,2	15,8	4,9	30,033**

21. Kad bih za nekog poznanika saznao/la da je postao homoseksualac, počeo/la bih ga izbjegavati.	45,4	27,3	27,3	82,6	11,7	5,7	88,186**
22. Muškarcima homoseksualcima treba dozvoliti sklapanje brakova.	71,9	14,6	13,5	46,2	31,9	21,9	33,843**
23. Gade mi se muškarci homoseksualci.	30,8	29,7	39,5	62,9	24,8	12,3	69,312**
24. Muška homoseksualnost nije prirodna.	9,7	19,5	70,8	25,4	33,0	41,6	43,816**
25. Nisam za to da se muškarcima homoseksualcima dozvoli da usvajaju djecu.	6,5	8,1	85,4	13,8	21,4	64,8	26,079**
26. Ne osuđujem muškarce homoseksualce zbog njihove seksualne orijentacije.	30,8	31,4	37,8	12,6	22,8	64,7	42,028**
27. Ne želim da moje dijete odrasta u društvu gdje se tolerira muška homoseksualnost.	16,8	22,8	60,3	37,8	35,9	26,3	62,887**
28. Odrekao/la bih se sina homoseksualca.	58,5	27,9	13,7	84,6	12,0	3,4	48,713**

Napomena: ** $p < 0.01$

Opaska: Broj ispitanika varira od analize do analize, radi ponekih ispuštenih odgovora. Za ženski uzorak kreće se oko N=773 , a za muški N=348.

1 - uopće se ne slažem

2 - ne slažem se

3 - niti se slažem niti se ne slažem

4 - slažem se

5 - u potpunosti se slažem

Tablica 4. Postotak odgovora muškaraca i žena koji odražava različiti stupanj slaganja s 28 tvrdnji o lezbijkama (%) te razlika između muških i ženskih ispitanika u odgovorima na tvrdnje (hi^2)

	MUŠKARCI			ŽENE			
TVRDNJA	1-2	3	4-5	1-2	3	4-5	hi^2
1. Zaposlio/la bih lezbijku u svojoj firmi.	13,0	23,0	64,0	11,1	20,9	68,0	0,856
2. Ugodno se osjećam u društvu lezbijke.	19,6	43,7	36,7	33,9	51,6	14,6	35,104**
3. Prema lezbijkama osjećam ljutnju.	73,8	20,0	6,3	75,5	21,2	3,4	2,370
4. Bojim se lezbijki.	88,8	10,0	1,3	78,8	14,8	6,5	9,554**
5. Lezbijke bi trebalo izbjegavati.	80,6	12,5	6,9	76,9	17,4	5,7	2,130
6. Dobro je što se lezbijke bore za svoja prava.	32,1	34,0	34,0	15,2	35,1	49,6	22,016**
7. Poštujem lezbijke kao ljude.	11,9	22,6	65,4	6,5	15,0	78,5	10,548**
8. Ako je netko lezbijka, treba se truditi da to sakrije.	55,7	32,9	11,4	65,1	27,1	7,8	4,585
9. Nikad nisi siguran/na u društvu lezbijke.	66,0	30,2	3,8	61,9	27,5	10,6	6,723
10. Imam vrlo negativno mišljenje o lezbijkama.	73,3	18,0	8,7	74,5	16,6	8,8	0,155
11. Ne želim gledati lezbijke na javnim mjestima.	52,2	20,1	27,7	37,8	27,1	35,2	9,668**
12. Netko može biti lezbijka, a ujedno i dobar čovjek.	6,2	6,2	87,6	3,9	7,0	89,1	1,478
13. Mogu razumjeti lezbijke.	26,1	37,6	36,3	24,8	39,4	35,8	0,182
14. Kad vidim lezbijku osjetim nelagodu.	62,5	29,4	8,1	49,1	33,8	17,1	10,845**
15. Lezbijke ne zaslužuju brigu društva.	71,7	20,8	7,5	80,3	16,1	3,6	6,056
16. Bilo kakvo druženje s lezbijkom ne dolazi u obzir.	70,2	21,1	8,7	72,2	18,7	9,1	0,426
17. Lezbijke su jednako vrijedne kao osobe.	6,2	15,5	78,3	5,5	9,6	84,9	4,225
18. Način na koji se ponašaju lezbijke razdražuje.	37,7	41,5	20,8	42,0	46,0	12,0	6,901
19. Lezbijke iskorištavaju svoj položaj.	41,0	39,1	19,9	46,9	44,8	8,3	14,582**
20. Lezbijke ne bi smjele konkurirati za radna mjesta za normalne osobe.	77,5	15,0	7,5	80,5	13,0	6,5	0,613
21. Kad bih za neku poznanicu saznao/la da je postala lezbijka, počeo/la bih ju izbjegavati.	78,1	18,8	3,1	77,2	16,3	6,5	2,717
22. Lezbijkama treba dozvoliti sklapanje brakova.	55,3	17,6	27,0	43,0	34,7	22,3	15,844**
23. Gade mi se lezbijke.	71,1	23,3	5,7	65,3	20,9	13,8	7,427
24. Ženska homoseksualnost nije prirodna.	25,8	27,7	46,5	26,3	34,9	38,8	3,441
25. Nisam za to da se lezbijkama dozvoli da usvajaju djecu.	21,3	20,0	58,7	17,7	31,0	51,3	6,682
26. Ne osuđujem lezbijke zbog njihove seksualne orijentacije.	17,5	23,8	58,8	10,6	19,5	69,9	7,282

27. Ne želim da moje dijete odrasta u društvu gdje se tolerira ženska homoseksualnost.	33,1	29,4	37,5	34,9	36,5	28,6	4,585
28. Odrekao/la bih se kćeri lezbijke	78,0	17,0	5,0	88,0	10,9	1,0	12,662**

Napomena: ** $p < 0.01$

Opaska: Broj ispitanika varira od analize do analize, radi ponekih ispuštenih odgovora. Za ženski uzorak kreće se oko $N=773$, a za muški $N=348$.

1 - uopće se ne slažem

2 - ne slažem se

3 - niti se slažem niti se ne slažem

4 - slažem se

5 - u potpunosti se slažem

Drugi problem našeg istraživanja bio je ispitati postoji li razlika u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije u tri grada Republike Hrvatske (Split, Rijeka, Zagreb) i je li eventualna razlika povezana s važnošću koju sudionici pridaju vjeri u svom životu. Kako je iz literature poznato da osobe kojima je vjera važna u životu i koje češće prisustvuju vjerskim obredima imaju negativnije stavove prema homoseksualcima (Herek, 2000), naša pretpostavka je bila da će religiozniji sudionici izražavati manje pozitivne stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

Kako bismo ispitali postoji li razlika u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije u tri navedena grada, proveli smo jednostavnu analizu varijance. Analiza varijance je pokazala da postoji statistički značajna razlika u stavovima sudionika s obzirom na mjesto stanovanja ($F=17,530$, $p<0,01$). Scheffeovim testom smo ustanovili kako postoji statistički značajna razlika između stavova sudionika iz Splita i Rijeke te Splita i Zagreba, dok između sudionika iz Rijeke i Zagreba nema razlike u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije.

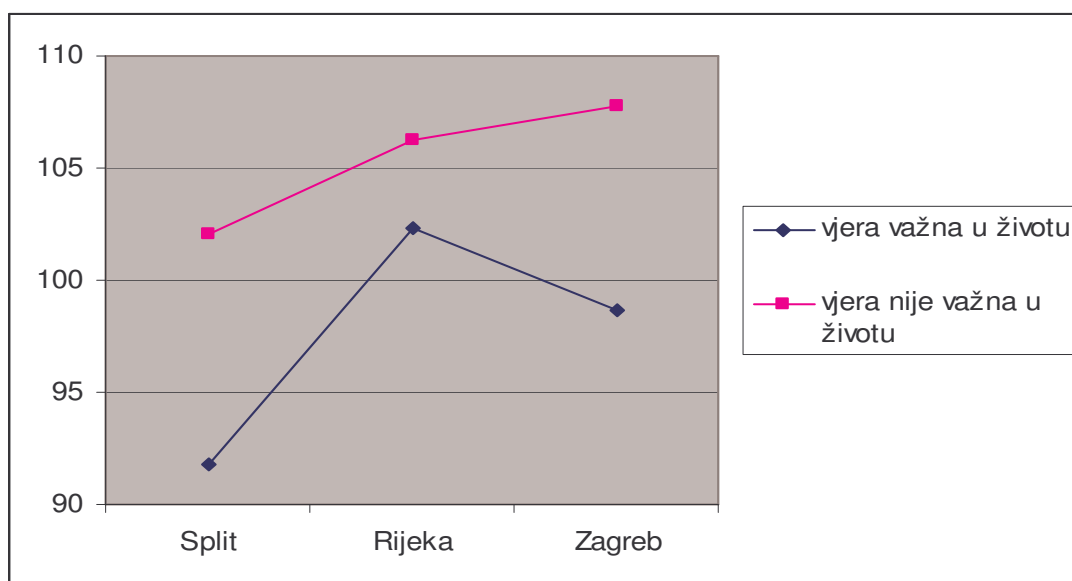
Kako bismo provjerili postoji li razlika između navedenih gradova u važnosti koju sudionici pridaju vjeri u svom životu, proveli smo jednostavnu analizu varijance ($F=19,909$; $p<0,01$). Dobiveni rezultati su potvrdili kako ispitanici u Splitu značajno više pridaju važnost vjeri, nego ispitanici u Rijeci i Zagrebu. Između Rijeke i Zagreba nije pronađena razlika.

Dobiveni rezultati provedenih analiza varijanci nam govore kako su ispitanici u Splitu najreligiozniji i imaju najmanje pozitivne stavove, dok su ispitanici u Rijeci i Zagrebu manje religiozni i imaju pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. S obzirom na dobivene rezultate, čini nam se opravdanom sumnja da je dobivena razlika u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije povezana s važnošću koju sudionici pridaju vjeri u svom životu.

U svjetlu razjašnjavanja našeg problema, zanimalo nas je postoji li interakcija važnosti vjere u životu i mjesta u kojem ispitanici žive, koja utječe na stavove ispitanika prema osobama homoseksualne orijentacije. U tu svrhu smo primijenili postupak složene analize varijance, kojom smo potvrdili značajne glavne efekte mjesta stanovanja ($F=7,878$; $p<0,01$) i važnosti vjere u životu ($F=26,918$; $p<0,01$). Međutim, nije nađena interakcija važnosti vjere u životu i mjesta stanovanja ($F=1,818$; $p>0,05$).

Tablica 5. Završna tablica analize varijance stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na važnost vjere u životu i mjesta stanovanja ispitanika

	SUMA KVADRATA	Df	F	P
GLAVNI EFEKT MJESTA STANOVANJA	7239,002	2	7,878	0,000
GLAVNI EFEKT VAŽNOSTI VJERE U ŽIVOTU	12367,590	1	26,918	0,000
INTERAKCIJA (mjesto stanovanja x važnost vjere u životu)	1670,725	2	1,818	0,163

Slika 2. Stupanj izraženosti stava prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na mjesto stanovanja i važnost vjere u životu

Na osnovu provedene analize varijance možemo zaključiti da važnost koju ispitanici pridaju vjeri u svom životu utječe na njihove stavove. Što je vjera u životu pojedinca važnija, to je stav prema osobama homoseksualne orijentacije negativniji. Kako je u našoj kulturi kršćanstvo dominantna religija, takav rezultat smo i očekivali. Naime, kršćanstvo ne odobrava homoseksualnost kao spolnu orijentaciju i time stigmatizira homoseksualce, pa će osoba kojoj je vjera važna u životu imati negativniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije. Smjer ove veze potvrđen je u istraživanjima u različitim svjetskim državama (Kelley, 2001). Rezultati Allporta i Rossa (1987) su pokazali kako su heteroseksualne osobe čija je religijska orijentacija bila intrinzična, ekstrinzična ili neodređena (tj. i intrinzična i ekstrinzična), češće

izražavale anti-homoseksualne predrasude nego osobe koje nisu religiozne. Njihov zaključak je bio da su stavovi prema homoseksualnim osobama određeni religijskim fundamentalizmom (Herek, 2000). Isto tako, na stav ispitanika utječe i mjesto stanovanja (ispitanici koji žive u Rijeci i Zagrebu imaju pozitivnije stavove od onih koji žive u Splitu). Međutim, s obzirom da nije nađena interakcija mjesta stanovanja i važnosti vjere, možemo zaključiti da bez obzira u kojem gradu živjeli, religiozni ispitanici imaju negativnije stavove. Također, bez obzira jesu li ispitanici vjernici ili ne, oni koji žive u Rijeci i Zagrebu imaju pozitivnije stavove od onih koji žive u Splitu. Iako se na slici 2 vidi da je razlika u stavovima religioznih i nereligioznih sudionika iz Rijeke najmanja, taj pomak ipak nije toliki da bi dostigao razinu statistički značajne interakcije.

Kako bismo provjerili može li se razlika u stavovima sudionika iz različitih gradova objasniti važnošću koju pridaju vjeri u svom životu, provedena je analiza varijance stavova sudionika iz različitih gradova s važnosti vjere kao kovarijatom. Ponovno je dobiven statistički značajan F-omjer mjesta u kojem žive ($F=10,319$; $p<0,01$), a Scheffeovim test je pokazao da su i uz parcijalizaciju vjere zadržane prethodno pokazane razlike u stavovima sudionika iz Splita, u odnosu na sudionike iz Zagreba i Rijeke. Dakle, možemo zaključiti kako religioznost utječe na stavove sudionika prema osobama homoseksualne orijentacije, ali ne objašnjava u cijelosti razliku u stavovima između sudionika iz tri ispitivana grada. Razlika bi mogla biti objašnjena različitim odgojem u gradovima. U Splitu vlada tradicionalan, patrijarhalan odgoj, za razliku od Rijeke i Zagreba, gdje je kod odgoja djece možda veći naglasak na liberalnosti i egalitarnosti. Isto tako, moguće objašnjenje može biti i u većoj otvorenosti Rijeke i Zagreba prema «Zapadu» gdje su, prema istraživanjima koje je proveo Kelley (2001), stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije pozitivniji. Iz literature je poznato kako ispitanici koji poznaju više osoba homoseksualne orijentacije imaju i pozitivniji stav prema njima (Herek i Capitano, 1996, prema Herek, 1999). U Rijeci i Zagrebu djeluju grupe za promicanje i zaštitu osoba različitih spolnih usmjerenja («Kontra», «Lori» i «Iskorak»). Aktivizam tih grupa dovodi i do većeg kontakta stanovnika Rijeke i Zagreba s osobama homoseksualne orijentacije, što je jedan od mogućih uzorka njihovog pozitivnijeg stava prema pripadnicima ove skupine. Osim toga, kao što je već prije spomenuto, sudionici daju socijalno poželjne odgovore želeći

se prikazati u što boljem svjetlu. Stoga postoji mogućnost da su socijalno prihvaćanje i jednakost norme koje su prisutnije u Rijeci i Zagrebu, a čiji bi utjecaj mogao objasniti dobivenu razliku u stavovima između sudionika iz navedenih gradova.

Metodološki nedostaci i preporuke za buduća istraživanja

Osnovni nedostaci ovog istraživanja su neprobabilistički kvotni uzorak studenata koji ne dozvoljava generalizaciju rezultata na opću populaciju, te znatno veći broj ženskih nego muških sudionika.

Osim toga, u socijalnoj psihologiji poznato je da sudionici u istraživanjima daju socijalno poželjne odgovore želeći se prikazati u što boljem svjetlu. S obzirom da je predmet našeg istraživanja bio ispitivanje stavova prema manjinskoj skupini (osobama homoseksualne orijentacije), pretpostavka je da su se ispitanici željeli predstaviti kao tolerantne osobe bez predrasuda, što je moglo utjecati na njihove odgovore.

Stoga bi preporuka budućim istraživanjima bila ispitivanje reprezentativnog uzorka ispitanika, kako bi se rezultati mogli generalizirati na opću populaciju te ispitivanje konkretnog ponašanja sudionika prema osobama homoseksualne orijentacije, kako bismo vidjeli je li ono u skladu s iskazanim stavom.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem pokušali smo odgovoriti na dva pitanja. Postoji li razlika u stavovima muškaraca i žena prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije te postoji li razlika u stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije u Splitu, Rijeci i Zagrebu i je li razlika povezana s važnošću koju sudionici pridaju vjeri u svom životu? Dobiveni su sljedeći rezultati:

1. Postoji statistički značajna razlika u stavu prema osobama homoseksualne orijentacije, ovisno o spolu sudionika. Razlika ide u smjeru većeg stigmatiziranja od strane muškaraca. Detaljnije analize su pokazale kako navedena razlika ovisi i o spolu homoseksualca. Naime, muški sudionici muškarci imaju negativnije stavove prema muškarcima homoseksualcima nego prema lezbijkama, dok su kod žena stavovi prema muškarcima, odnosno ženama homoseksualne orijentacije jednakog intenziteta.

2. Stavovi sudionika u Rijeci i Zagrebu su pozitivniji od stavova sudionika u Splitu. Sudionici kojima je vjera važnija u životu iskazali su manje pozitivne stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Međutim, iako religioznost utječe na stavove sudionika prema osobama homoseksualne orijentacije, njome se ne može u cijelosti objasniti razlika u stavovima između sudionika iz tri ispitivana grada.

LITERATURA:

Abramson, P., Pinkerton, S. (1998). O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

Bermant, G. (1972). Behavior therapy approaches to modification of sexual preferences: Biological perspective and critique. U Bardwick (Ed.), Readings on the psychology of women. New York: Harper and Row.

Bosanac, G., Bjelić, N. (2002). Homoseksualnost. www.gay.hr/portal/opsirno-177.php

Finney, L.J. (2002). Trends in Social Psychology: Including the Experience of Homosexuals in Social Theory, Miami University.

Green, B., (1999). Ženska i muška homoseksualna orijentacija, Green, B., Herek, G.M. (Ur.). Psihologija ženske i muške homoseksualnosti. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

Herek, G.M. (1999). Procjenjivanje stavova heteroseksualnih osoba prema homoseksualnim muškarcima i ženama, Green, B., Herek, G.M. (Ur.). Psihologija ženske i muške homoseksualnosti. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

Herek, G.M. (2000). The Psychology of Sexual Prejudice, Current Directions in Psychological Science, American Psychological Society.

Herek, G.M., Glunt, E.K. (1993). Interpersonal Contact and Heterosexuals' Attitudes Toward Gay Men: Results From A National Survey. The Journal of Sex Research, Vol. 30, No. 3, 239-244.

Hite, S. (1980). Izvještaj Hite. Zagreb: Stvarnost.

- Hyde, J.S. (1994). *Understanding Human Sexuality*. New York: McGraw Hill.
- Kallman, F.J. (1952). Comparative twin study of the genetic aspects of male homosexuality. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 115, 283-298.
- Kelley, J. (2001). Attitudes towards homosexuality in 29 nations, *Australian Social Monitor*, Vol. 4, No. 1, June 2001, p. 15-22.
- Kite, M.E. (1999). *Susret percepcije sa stvarnošću*. Green, B., Herek, G.M. (Ur.). *Psihologija ženske i muške homoseksualnosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Kite, M.E., Deaux, K. (1987). Gender Belief Systems: Homosexuality and the Implicit Inversion Theory. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 83-96.
- Lalić, N. (1992). *Ispitivanje zastupljenosti femininih i maskulinih osobina kod istospolno orijentiranih osoba*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- MacDonald, A.P., Jr. (1976). Homophobia: Its roots and meanings. *Homosexual Counseling Journal*, 3(1), 23-33.
- Manzin, D. (2002). *Najčešća pitanja i mitovi o homoseksualnosti*.
- Ritter, K.Y., Terndrup, A.I. (2002). *Handbook of Affirmative Psychotherapy with Lesbians and Gay Men*. New York: The Guilford Press.
- Savin-Williams, R.C. (1994). Verbal and Physical Abuse as Stressors in the Lives of Lesbian, Gay Male, and Bisexual Youths: Associations With School Problems, Running Away, Substance Abuse, Prostitution and Suicide, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 62, No. 2, 261-269.

Schellenberg, E.G. (1999). Attitudes toward homosexuals among students at a Canadian university. *Sex roles: A Journal of Research*, January, elektronska verzija preuzeta sa stranice www.findarticles.com u ožujku 2003.

Simmons, J.L. (1965). Public stereotypes of deviants. *Social Problems*, 13, 223-332.